

הרב זלמן נחמיה גולדברג

מצות הביעור והידוי

ראשי פרקים

א. למען ילמד ליראה

ב. להרבות בלימוד תורה

א. למען ילמד ליראה

מצות אכילת מעשר שני ונטע רבעי בירושלים נראה מהתורה שהיא מצווה חשובה עד מאוד שלא מצינו כיוצא בהם בשאר מצוות והוא עניין שצריך להתוודות לפני ד' שקיים המצווה בשלמות בכל פרטיו וכמפורש בתורה ובמשניות (מעשר שני פ"ה מ"ו — מ"ד). עיקר המצווה להתוודות על קיום מצות מעשר שני וכמו שכתוב במשנה: "ביערתי הקודש מן הבית — זו מעשר שני ונטע רבעי" (משנה מעשר שני פ"ה מ"ז). יש להבין למה החשיבה התורה מצווה זו כ"כ, וגם מה שפירטה תורה: "לא ביערתי ממנו בטמא" — שלא אכלו בטומאה. "לא אכלתי באני ממנו" — שלא אכלו באנינות. "ולא נתתי ממנו למת" — לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת (שם מ"ב). יש להבין טעם הדבר שהזהירה תורה בזה וגם מה מקום להתוודות. שמא יש לחוש שלא קיים מצוות אלו שצריך להתוודות על זה.

והנראה בזה כך. שהנה עצם מצות מעשר שני ונטע רבעי אינו מובן מה טעם יש במצוות אלו. שהנה כל ענייני מעשרות ותרומות ומתנות עניים כמו לקט שכחה ופאה, כל אלו טעמם נגלה שהם מצוות שציוותה תורה להטיב עם עניים לגר וליתום ולאלמנה לכהנים ולוויים שאין להם חלק בארץ, וגם עובדים בבית המקדש ציוותה תורה לתת להם חלק עבודתכם. אבל מעשר שני ונטע רבעי ומעשר בהמה שהכל נאכל לבעלים חוץ מחזה ושוק של מעשר בהמה מה טעם יש למצווה זו? אמנם התורה עצמה כתבה טעם מע"ש ונטע רבעי: "למען תלמד ליראה את ד' אלוקיך כל הימים" (דברים יד, כג).

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אבל עדיין צריך ביאור איך ילמד ליראה זה שיאכל מעשר שני ונטע רבעי. אכן ביאור הדבר כתבו תוס' ב"ב כא ע"א ד"ה כי, שכתבו לבאר מה שאמרו בגמ' שם:

אמר ר' יהודה אמר רב ברם זכור לטוב אותו האיש ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל. שמתחילה מי שיש לו אב מלמדו תורה מי שאין לו לא היה לומד תורה. מאי דרוש? "ולמדתם אותם" (דברים יא, יט). ולמדתם אתם... התקינו שיהיו מושיבים מלמדי תינוקות בירושלים. מאי דרוש? "כי מציון תצא תורה" (ישעיהו ב, ג). ועדיין מי שיש לו אב היה מעלו ומלמדו מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד. התקינו שיהיו מושיבין בכל פלך ופלך ומכניסין אותו כבן ט"ז כבן י"ז. ומי שהיה רבו כועס עליו היה מבעט בו ויוצא. עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה בכל עיר ועיר, ומכניסין אותו כבן שש כבן שבע.

ועל זה כתבו תוס' מה טעם הושיבו מתחילה מלמדים בירושלים שכתוב "כי מציון תצא תורה" היא גופא צריך טעם למה יוצא תורה דווקא מציון? ועל זה הביאו תוס' מה שכתוב בתורה לאכול מעשר שני על "מקום אשר יבחר ה' אלקיך לשום שמו שם" (דברים יד, כד), "למען תלמד ליראה" (שם כג) ופירוש בסיפרי לפי שהיה עומד בירושלים עד שיגמור לאכול כל מעשר שני שיש לו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה.

ולענ"ד נראה להוסיף בזה שהנה הכהנים היו מחולקים לעשרים וארבע משמרות. כל משמר עבד בבהמ"ק. נמצא שמשמר אחד עבד שני שבועות בשנה, שבשנה חמישים שבועות ושני שבועות היתרות על ארבעים ושמונה משמרות היו חגים שבהם אין משמרות כמפורש בתורה והמשמרות היו מחולקין לששה בתי אב. נמצא שכל בית עבד שני ימים בשנה וגם שני ימים אלו היו מפייסין בפיוס ויתכן שלא זכה לעבודה אפילו פעם אחת. ומטעם זה כתב רש"י (ברכות לז ע"ב) שכהן המקריב מנחה מברך שהחיינו שהיא מצוה הבאה מזמן לזמן. ומעתה מה עשו הכהנים והלווים כל שאר השנה שלא עבדו בבית המקדש? תשובה עסקו בתורה.

מצות הביעור והוידוי

ובתשובת חת"ס או"ח סימן רח, בתשובתו למהר"ץ חיות כתב כך שמעלתו אסף מהרבה מקומות שהכהנים הם היו השופטים והדיינים והמורה הוראה וכמפורש בתורה בברכתו של משה רבינו לשבט לוי "יורו משפטיד ליעקב" (דברים לג, י) "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים יז, ט), "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו כי מלאך ה' צבאות הוא" (מלאכי ב, ז), ואמרו הרשעים: "לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות כי לא תאבד תורה מכהן (ירמיהו יח, יח). וכתב החת"ס שאין הכוונה שרק לכהן ניתן הכח לדון להורות וללמד תורה אלא:

דהפסוק דבר בהווה, כי כשישראל יושבים על אדמתם מלאים כל טוב כל א' פונה לכרמו ולזיתו, הבדיל הקב"ה שבט הנבחר והמציא להם פרנסתם בריוח בלי שום עבודה חרישה וקצירה, וכל שבט אין לו חלק אלא אחד משנים עשר מה שמוציא האדמה דגן תירוש ויצהר, ואותו שבט נוטל חלק העשיריות /העשירית/ דגן תירוש ויצהר בלי שום עמל ויגיעה כדי שיהיו פנויים לעבודת ה' ולהורות נתן, אע"ג דתרומת פירות לאו דאורייתא, מ"מ סגי להו בדגן ותירוש בריוח ותענוגים כלל לא ומשו"ה הטיל עליהם ההוראה, ושבט יששכר הפנויים ג"כ ע"י שמצוי להם פרנסתם מזבולון ע"כ ידעו בינה לעתים, אבל ה"ה כל מי שעושה מלאכתו עראי ותורתו עיקר ומטיל על עצמו עול תורה ועול הציבור ומסתפק במה שהציבור מזמינים לו פרנסתו ואינו רודף אחרי רהבים ושטי כסף, הן המה הכהנים הנגשים אל ה' בכל עת ובכל זמן ובכל מקום מקטירים ומגישים לה' ריח ניחוח, יהי ה' עם השופט.

ומעתה ברור שעיקר תפקידיהם של הכהנים ושל הלויים ללמוד וללמד ולהורות דברי תורה. וזה טעם מצות מעשר שני ונטע רבעי שכל אדם מוכרח להפריש עשירית מכל היבול ולבא לירושלים ולשבת ולאכול עד שיגמור כל הכסף שהביא מפדיון מעשר שני וזה שכתבה תורה למען תלמד ליראה על ידי אכילת מעשר שני.

ב. להרבות בלימוד תורה

ומעתה מובן מאוד מה שהזהירה תורה "לא נתתי ממנו למת" ופירש הרמב"ם שכל מה שקונים ממעות מע"ש חוץ מאוכל זהו מת. אוכל הוא חי, שמחיה את האדם אבל כל שאר דברים כבגדים תכשיטים וכלים הם נקראים מת. והר"ש כתב שהכוונה שאפילו למת שיש מצווה אסור לקנות ממעות מע"ש וק"ו בגדים לחי. והנה זה היה ניסיון גדול לא לקנות דברים אחרים ממעות מע"ש שהאריך מאוד את ישיבתו בירושלים ואינו יכול להתעסק בפרנסתו ואילו יכול היה לקנות שאר דברים היה קונה בגדים וכלי כסף וגומר מעות מע"ש. אבל המקום דין תורה לא נתתי ממנו למת האריך זמן ישיבתו בירושלים הרבה יותר מעשיריות זמנו שאם נניח שמה שאדם מוציא על דברים שאינם מחיי הנפש בעודך שלישי ונמצא שישב בירושלים יותר מעשירית וכש"כ עשירים שמוציאים על דברים חוץ מאכילה הרבה יותר האריך זמן ישיבתם הרבה. וכן האיסור "לא אכלתי באוני ולא ביערתי ממנו בטמא" ונמצא כל שנטמא מחמת מת או קרי או נגע בנבלה או בשרץ גרם שאז יאכל ממעות חולין וכל זה האריך מאוד את ישיבתו בירושלים והכל מטעם למען תלמד ליראה ומה שנמצא יותר בירושלים לומד יותר, ומובן למה מציון תצא תורה. ומטעם זה ראו הקדמונים ליסד מלמדי תינוקות שבאמת לפי הגיל הם בני ישיבה גדולה בני ט"ז וי"ז. ומטעם זה הצריכה התורה להתוודות שקיים מצוות שיש במעשר שני ואף שיש בהם טורח גדול וניסיון רב, ועוד יותר שהפודה מעשר שני מוסיף חומש וגם זה מגדיל את ישיבתו בירושלים.

ובמשך חכמה פרשת בחקתי (ויקרא כז, לא), ד"ה יגאל איש ממעשר, כתב:

הרמב"ם (הל' מעשר שני ה, א) ור"ת (קידושין כד ע"א תוד"ה אלא) מפרשים בקידושין דאשה שפודה מעשר שני שלה אינה מוסיפה חומש, והטעם מושכל, דאשה אינה ראויה לעלות ל"מקום אשר יבחר ד' " בו בכל זמן כי היא הרה או ילדיה קטנים וצריכים לאמם, כמו חנה, ולכן שלא יקשה עליה לפדות ולצור הכסף עד שתהיה יכולת בידה לעלות ולאכול במקום הנבחר את המעשר פטרה התורה את האשה מחומש, משא"כ בכל הגאולות ונכון. ועיין מש"כ הרמב"ם בסוף הלכות תמורה ד, יג.

מצות הביעור והידיוי

והנה דרשו כן ממה שאמרה התורה "יגאל איש ממעשרו" (ויקרא כז, לא), ולא אשה. ולפי דרכנו יש לומר שאשה שפטורה מתלמוד תורה הקילה תורה שלא תצטרך להאריך הזמן להיות בירושלים ולכן פטרה מחומש.

ולפי מה שכתבנו יוצא ששלוש מצוות אחרונות שבתורה שהם וידיוי מעשר ומצות הקהל ומצות כתיבת ספר תורה כולם באו להרבות בלימוד התורה והנה אף שאשה פטורה מתלמוד תורה מ"מ שייד אצלה ג"כ עיקר המצוה של מעשר שני וכמו שמצות הקהל הוא גם להקהיל הנשים כך מצות אכילת מעשר שני. עוד יתכן שלכן פטרה תורה אשה מחומש שבכל אופן אשה ששכיח טומאה אצלה מוכרחת להאריך זמן ישיבתה בירושלים ולא חייבה תורה בחומש.

והנה אף שטעמי המצוות אינם מחייבין רק ציווי כמצות וכמו שביארנו במקום אחר מ"מ גם מטעמי המצוה יש ללמוד הנהגות באופן כללי וכמו שביאר הרמב"ן במצות קדושים תהיו וזה לדעת קדושה מה היא, לומדים מטעמי המצוה. ולכן פשוט שכל המקדיש אדם מזמנו ללימוד התורה קיים למען תלמוד ליראה את ד'.